

2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : монографія / В. М. Гриньова. – Харків : Основа, 1998. – 300 с.

3. Кулева О. М. Эмоциональная культура как компонент профессионально-педагогической культуры вузовского преподавателя / О. М. Кулева // Теория и практика физической культуры. – 2007. – № 2. – С. 57–59.

4. Пальшкова І.О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід : автореф. дис. здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.О. Пальшкова. – Одеса – 2009. – 40 с.

РЕЗЮМЕ

Т. М. Скрипай. Эмоционально-волевая культура как составляющая профессионализма будущих учителей начальных классов.

В статье раскрывается сущность понятия «эмоционально-волевая культура учителя начальных классов», освещаются теоретические основы эмоционально-волевой культуры как составляющей профессионализма будущего учителя начальных классов. Определены структурные компоненты и представлено педагогические условия формирования эмоционально-волевой культуры будущего учителя начальных классов.

Ключевые слова: профессиональная культура, эмоционально-волевая культура, будущие учителя начальной школы, профессионализм, профессиональная подготовка, педагогические условия формирования эмоционально-волевой культуры.

SUMMARY

T. Skripay. Emotionally strong-willed culture as a constituent of initial classes future teacher's professionalism.

In the article it is opened the essence of notions «emotionally strong-willed culture of Junior classes teacher», shown theoretical backgrounds of emotionally strong-willed culture as a part of future teacher's professionalism of junior classes. It is determined a structural components and represented pedagogical conditions of forming of emotionally strong-willed culture of junior classes future teacher.

Key words: professional culture, emotional and strong-willed culture, future teachers of elementary school, professionalism, professional preparation, pedagogical conditions of formation of emotionally and strong-willed culture.

УДК. 159.22.73-053.4

Д. Б. Усик

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ПІД ЧАС СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

У статті розглядаються результати дослідження перетворювального механізму у процесі формувального експерименту через аналіз змін окремих факторів перетворення у старших дошкільників. З'ясовуються результати взаємодії психологічних механізмів сюжетно-рольової гри і саморегуляції поведінки дітей, яка залежить від ускладнення ігрової ролі.

Ключові слова: саморегуляція поведінки, механізм перетворення, психокорекція, ігрова роль, регулятивні процеси.

Постановка проблеми. Сюжетно-рольова гра дошкільників має особистісний аспект перетворення – центральний механізм, що стосується змін структурних компонентів особистості та пронизує всі етапи перетворення. Механізм перетворення розглядається нами в єдності ціннісно-смислового компоненту, компоненту активності, рефлексивного компоненту і регулятивного компоненту [7].

Проведені нами попередні дослідження перетворення як механізму сюжетно-рольової гри старших дошкільників дозволили зробити такі висновки [3]:

1. Такий фактор рефлексивного компоненту, як «задоволення грою», є найвагомішим серед усіх факторів перетворення. Бажання дитини грати, задоволення від гри, передбачення цього задоволення сприяють більш глибокому проникненню у роль, створенню ігрового образу.

2. Другим значущим фактором перетворення є «тривалість утримування ігрової ролі» (регулятивний компонент). Старші дошкільники здатні утримувати символічну реальність та ігрові ролі протягом усієї гри. Ця здатність є необхідною умовою сюжетно-рольової гри.

3. Найменш значущим у механізмі перетворення у старших дошкільників є ціннісно-смисловий компонент. Усередині цього компоненту такий критерій як «особливості вибору ігрової ролі», що визначає ступінь розмаїття ігрових ролей, обраних дитиною, є найменш освоєними дітьми. Старші дошкільники схильні вибирати певні ігрові ролі: тільки головні, тільки пов'язані з певними ігровими персонажами.

4. Характеристикою, що свідчить про повне або часткове розгортання процесу перетворення у сюжетно-рольовій грі, є рівень оволодіння ігровою роллю. Нами були виділені три такі рівні у старших дошкільників: «прийняття ролі» (низький рівень оволодіння ігровою роллю), «освоєння» (середній рівень) і «власне оволодіння» (високий рівень). За результатами дослідження у переважної більшості дітей виявлено середній рівень оволодіння ігровою роллю – рівень «освоєння».

На підставі виявлених особливостей психологічних механізмів сюжетно-рольової гри і саморегуляції поведінки нами був розроблений і реалізований формуючий психологічний експеримент.

Основна мета експерименту – розвиток процесу саморегуляції поведінки і внутрішнього механізму саморегуляції поведінки через залучення дітей до сюжетно-рольової гри і оволодіння ними психологічним механізмом перетворення.

Завдання експерименту:

1. Вдосконалення ціннісно-смислової сфери особистості: мотивів, смислів, цінностей.

2. Розвиток сфери активності: а) розвиток внутрішньої активності особистості (уяви і емоцій); б) розвиток зовнішньої поведінкової активності (адекватності взаємодії з іншими людьми).

3. Розвиток рефлексивної підсистеми особистості: уміння аналізувати свій стан, ставлення до когось або до чогось; розуміти стан інших і загальний контекст ситуації.

4. Розвиток регулятивної підсистеми особистості: здібності до управління власними емоціями та відчуттями, вибору адекватних форм і способів поведінки, співвідношення індивідуальних і групових цінностей, власних інтересів з бажаннями та інтересами інших.

5. Цілісний розвиток сюжетно-рольової гри старших дошкільників.

Експеримент було побудовано на підставі наступних груп принципів:

1) змістовні принципи: а) послідовне оволодіння дітьми компонентами психологічного механізму гри – перетворення: ціннісно-смысловим, активності, рефлексивним, регулятивним в сюжетно-рольових іграх (іграх – драматизаціях за відомими чарівними казками); б) наявність в казках достатньої кількості ролей, можливості різної інтерпретації дій і вчинків героїв, спонтанних проявів та імпрровізації учасників гри; в) програвання кожною дитиною різних ролей (позитивних – негативних, чоловічих – жіночих, головних – другорядних та ін.).

2) організаційні принципи: а) формування ігрових груп дітей з урахуванням наявного рівня оволодіння роллю, в кожній групі обов'язкова присутність дітей з різним рівнем; б) організація проходження дітьми трьох основних етапів корекційно – розвиваючої програми: орієнтовного етапу, що включає виявлення типових труднощів дітей і можливих конфліктних ситуацій, конструктивно – формувального етапу, етапу узагальнення та закріплення.

3) принципи розвивальної дії: а) вибір і використання засобів дії, адекватних рівню оволодіння дитиною ігровою роллю; б) організація і підтримка цінності загальної, спільної гри.

Експеримент був пов'язаний з реалізацією спеціальної психокорекційної програми «Психогімнастика», розробленої нами для дітей старшого дошкільного віку (6 років) на основі сучасних вимог [1; 5; 6].

Організація дослідження та психокорекційна програма, спрямована на розвиток процесу саморегуляції поведінки і внутрішнього механізму саморегуляції поведінки через залучення дітей до сюжетно-рольової гри і оволодіння ними психологічним механізмом перетворення були представлені нами у попередній статті [4].

Мета статті – ознайомити з результатами дослідження механізму перетворення після формувального експерименту через аналіз змін окремих факторів перетворення у старших дошкільників та результати взаємодії психологічних механізмів сюжетно-рольової гри і саморегуляції поведінки.

Виклад основного матеріалу. Запропонована програма курсу «Психогімнастика» була реалізована в дошкільному освітньому закладі №42 м. Суми з дітьми підготовчої групи (6 років). Ці діти склали експериментальну групу. Контрольною групою була вибрана група дітей того ж віку з іншої підготовчої групи дошкільного освітнього закладу №30 м. Суми. Кількість дітей в контрольній і експериментальних групах була однакова – по 25 чоловік.

Діагностика рівня оволодіння ігровою роллю у дітей старшого дошкільного віку після проведення формувального психологічного експерименту дозволила виявити наступні результати, представлені в таб.1.

Таблиця 1

**Рівень оволодіння ігровою роллю старшими дошкільниками
в експериментальній і контрольній групах (у %)**

Рівні оволодіння роллю	Експериментальна група		Контрольна група	
	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту
Прийняття	28	4	24	28
Освоєння	36	32	52	44
Власне оволодіння	36	64	24	28

Вказані зміни в рівні оволодіння ігровою роллю в експериментальній групі після формувального експерименту є значущим на 1% рівні значущості по t-критерію Стюдента. (Експериментальна група – $t_{\text{емп.}}=2,39$; контрольна група – $t_{\text{емп.}}=0,625$; при $t_{\text{критичн.}}=2,678$; $p=0,01$). Також значущою є відмінність експериментальної і контрольної групи за даним критерієм після експериментальної дії ($t=3,16$).

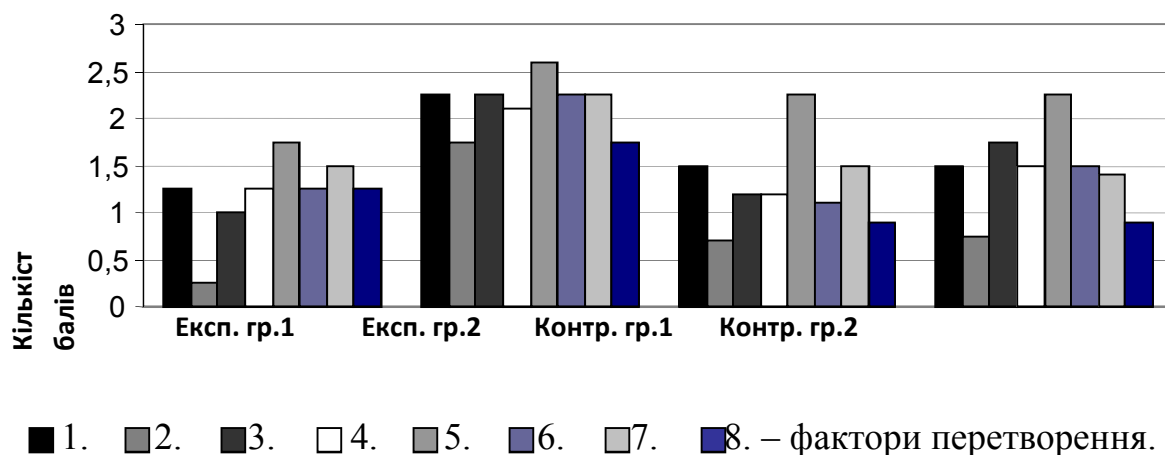
Як бачимо, в експериментальній групі істотно збільшилася кількість дошкільників, що володіють високим рівнем оволодіння ігровою роллю – рівнем «власне оволодіння». Разом з цим зменшилася кількість дітей, що мають низький рівень «прийняття» ігрової ролі. Детальніший аналіз даних показав, що експериментальна дія істотно не вплинула на рівень оволодіння ігровою роллю всього трьох дітей, один з яких володів низьким, а двоє – середнім рівнем оволодіння роллю. У зв'язку з реалізацією ігрової корекційно – розвиваючої програми зміни відбулися у 12 дітей експериментальної групи: 6 дошкільників перейшли від рівня

«прийняття» до рівня «оволодіння» ігровою роллю, 6 – від рівня «освоєння» до рівня «власне оволодіння». 10 чоловік з експериментальної групи зберегли високий рівень оволодіння ігровою роллю – рівень «власне оволодіння», що є показником, на наш погляд, актуальності і що розвиває значення гри для старших дошкільників.

У контрольній групі лише 6 дітей продемонстрували вищий рівень оволодіння ігровою роллю при повторному спостереженні. Двоє з них перейшли від рівня «прийняття» ігрової ролі до рівня «освоєння» і 4 – від рівня «освоєння» до рівня «власне оволодіння». 15 дошкільників зберегли первинний рівень оволодіння ігровою роллю. Крім того, в контрольній групі були виявлені «неспецифічні зрушення» в досліджуваному процесі. Четверо дошкільників продемонстрували нижчий рівень оволодіння ігровою роллю при повторному спостереженні в порівнянні з первинним. До кінця навчального року діти стали рідше грати в сюжетно-рольові ігри, знизилася тривалість утримання ігрової ролі, рівень емоційного занурення в роль і задоволеності грою.

Підвищення рівня оволодіння ігровою роллю у досліджуваних дітей експериментальної групи говорить про більш повне і глибоке освоєння дітьми психологічного механізму перетворення. Розглянемо детальніше зміни механізму перетворення через аналіз окремих факторів перетворення у старших дошкільників.

Результати дослідження механізму перетворення представлені на рис. 1.

Як зображено на рис.1, найбільші зміни відбулися в оволодінні старшими дошкільниками такими факторами перетворення, як «прийняття ігрової символічної реальності» (ціннісно-смысловий компонент перетворення), «тривалість утримання ігрової ролі» (регулятивний компонент), «активність уяви, привнесення власних змін у гру та ігрову

роль» (компонент активності), «задоволеність грою» (рефлексивний компонент). Набагато складніше освоюється решта факторів перетворення: «вибір різних ігрових ролей» (ціннісно-смисловий компонент перетворення), «емоційне проникнення, занурення у роль» (регулятивний компонент), «урахування інтересів та бажань інших в ігровій взаємодії» (компонент активності), «аналіз гри в цілому і окремих ігрових ролей» (рефлексивний компонент).

Особливо хотілося б зупинитися на тих змінах, що стосуються ціннісно-смислового компоненту перетворення у дітей експериментальної групи. Було виявлене істотне зростання інтересу дошкільників до сюжетно-рольової гри і якості виконання ігрових ролей. Це пов'язано з появою нових смислів яких набула сюжетно-рольова гра для цих дітей. Діти, що знаходяться на рівні «прийняття» ігрової ролі ще не мають стійкої внутрішньої цінності гри. Джерелами їх активності є мотиви, пов'язані із зовнішньою ситуацією: привабливий склад учасників ігрової групи, прагнення наслідувати ігрових лідерів та ін. Але в міру накопичення ігрового досвіду, позитивних емоційних переживань за постійної підтримки експериментатора вони здійснюють перехід від рівня прийняття до рівня освоєння ігрової ролі. Рівень «освоєння» характеризується появою внутрішньої цінності конкретних ігор і конкретних ролей. Це ще не цінність гри взагалі, дитина прагне освоїти поки що ті ігрові образи, які особливо привабливі для неї. Конкретна, однозначна спрямованість ігрових ціннісних орієнтацій призводить до їхнього зіткнення у різних учасників ігрової групи, виникненню конфліктів з приводу вибору сюжету гри, розподілу ролей, використання ігрових атрибутів. Даного роду конфлікти можуть бути дозволені лише за рахунок введення ігрових норм і правил, що сприяє не тільки ефективнішій регуляції міжособистісної взаємодії, але і появі у дітей цінності спільної гри. Процес освоєння конкретних ігрових ролей та образів веде до розширення і поглиблення ціннісних орієнтацій, пов'язаних з грою. Окремі ігрові цінності об'єднуються в складнішу, ієрархічну систему, основою якої є цінність «гри взагалі», характерна для найвищого рівня оволодіння ігровою роллю – «власне оволодіння». Дитина розглядає гру не як можливість розігрування певної конкретної ролі, а як можливість спробувати себе в новій якості, бути іншим, абсолютно не схожим на себе реального. Поява стійкої внутрішньої цінності гри накладає відбиток на всю систему ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку. Спрямованість на способи ігрової поведінки сприяє більшій уважності дитини до особливостей власної поведінки

позаігровою дійсністю. Тому не випадково, що найбільш значущою в експериментальній групі виявилася цінність «слухняності», як віддзеркалення потреби дітей до соціальних норм і відповідності їм.

За відсутності спеціальної роботи із розвитку гри дошкільників вказані компоненти перетворення освоюються не повністю. У зв'язку з цим, сюжетно-рольові ігри старших дошкільників у тому вигляді, в якому вони існують в сучасній дитячій групі, не дозволяють дітям повною мірою реалізувати свої потреби та інтереси, освоїти необхідні норми та правила. Сюжетно-рольова гра, яка несе конфлікти і розчарування, не сприяє розвитку особистості дитини, достатньо швидко поступається місцем іграм за правилами, настільним іграм або іншим видам діяльності в житті дошкільників.

Отже, одним із результатів проведеного нами формуального експерименту стало ускладнення сюжетно-рольової гри старших дошкільників, підвищення рівня оволодіння ігровою роллю, що свідчить про повніше оволодіння дітьми психологічним механізмом перетворення.

Результатом взаємодії психологічних механізмів сюжетно-рольової гри і саморегуляції поведінки у формуючому експерименті стала зміна процесу саморегуляції та її компонентів: ціннісно-сислової сфери, активності і рефлексії, а також взаємозв'язку між ними.

Зміни окремих регулятивних процесів за критерієм Стюдента представлені у таблиці 2. (Критичні значення t-критерію Стюдента: 2,009 (при $p=0,05$); 2,678 (при $p=0,01$). Підкреслені значущі показники t-критерію Стюдента.

Таблиця 2

Ступінь значущості перетворень регулятивних процесів у експериментальній і контрольній групах за t-критерієм Стюдента:

Регулятивні компоненти	Регулятивні процеси	Експерим. група	Контр. група
I. Рефлексивна підсистема	1. Самооцінка	3,46	1,26
	2. Рівень тривожності	2,44	0,21
II. Підсистема активності	3. Рівень розвитку уяви	2,84	2,12
	4. Оригінальність уяви	2,22	0,33
	5. Екстрапунітивні реакції	0,87	0,44
	6. Інтрапунітивні реакції	1,35	0,46
	7. Імпунітивні реакції	0,43	0,07
	8. Реакції фіксації на перешкоді	1,74	0,55
	9. Реакції самозахисту	1,67	0,92
	10. Реакції задоволення потреб	0,23	0,28
	11. Термінальні цінності	1,42	0,92
III. Ціннісно-сислова підсистема	12. Інструментальні цінності	1,5	0,92

	13.Диференційованість цінностей	1,72	1,09
IV. Регулятивна підсистема	14.Довільність поведінки	2,57	0,35
	15.Увага (продуктивність)	4,51	2,19
	16.Увага (точність)	1,46	0,02
	17.Особливості психічного перенасичення	1,68	0,54

Як зображено на таблиці 2, експериментальна дія зробила значущий вплив на наступні процеси системи особистісної регуляції старших дошкільників експериментальної групи: самооцінка, рівень тривожності, рівень розвитку уяви, оригінальність уяви, довільність поведінки, продуктивність процесу уваги. Таким чином, в результаті експериментальної роботи відбулися значущі зміни в компоненті активності, регулятивному та рефлексивному компонентах особистісної регуляції у старших дошкільників.

У контрольній групі значущі зміни до кінця періоду дослідження були пов'язані лише з двома процесами системи особистісної регуляції у дошкільників: рівень розвитку уяви і продуктивність уваги.

Не зважаючи на відсутність значущих змін решти регулятивних процесів за критерієм Стюдента, ми припустили наявність і в них ефекту розвивальної експериментальної дії. У зв'язку з цим статистична обробка даних включала також порівняння експериментальної і контрольної груп за непараметричним критерієм Фішера (ф). Даний критерій відображає наявність або відсутність ефекту експериментальної дії у досліджуваних експериментальної групи у порівнянні з контрольною.

Значення ф-критерію представлені в таблиці 3. Критичні значення критерію Фішера – $\phi=1,64$ (при $p=0,05$); $2,31$ (при $p=0,01$). Підкреслені значущі показники ф –критерію.

Таблиця 3

Відмінності експериментальної і контрольної груп по наявності ефекту експериментальної дії (по критерію Фішера)

Регулятивні компоненти	Регулятивні процеси	Значення ф критерію
I. Рефлексивна підсистема	1. Самооцінка	3,009
	2. Рівень тривожності	2,65
II. Підсистема активності	3. Рівень розвитку уяви	0,86
	4. Оригінальність уяви	2,31
	5. Екстрапунітивні реакції	2,92
	6. Інтрапунітивні реакції	2,67
	7. Імпунітивні реакції	0,452

	8. Реакції фіксації на перешкоді	0,85
	9. Реакції самозахисту	0,52
	10. Реакції задоволення потреб	1,503
III. Ціннісно-сміслова підсистема	11. Термінальні цінності	2,89
	12. Інструментальні цінності	2,77
	13. Диференційованість цінностей	0,18
IV. Регулятивна підсистема	14. Довільність поведінки	2,68
	15. Увага (продуктивність)	0,304
	16. Увага (точність)	0,33
	17. Особливості психічного перенасичення	2,36

Висновки. Таким чином, одним із результатів проведеного нами формувального експерименту стало ускладнення сюжетно-рольової гри старших дошкільників, підвищення рівня оволодіння ігровою роллю, що свідчить про повніше оволодіння дітьми психологічним механізмом перетворення.

Результатом взаємодії психологічних механізмів сюжетно-рольової гри і саморегуляції поведінки у формувальному експерименті стала зміна процесу саморегуляції та її компонентів: ціннісно-сміслової сфери, активності і рефлексії, а також взаємозв'язку між ними.

У результаті експериментальної роботи відбулися значущі зміни в компоненті активності, регулятивному та рефлексивному компонентах особистісної регуляції у старших дошкільників.

Підвищення рівня оволодіння ігровою роллю у досліджуваних експериментальної групи говорить про повніше, глибше освоєння дітьми психологічного механізму перетворення.

На підставі представлених даних можна зробити висновок про вплив розвивальної дії на більшу частину процесів системи особистісної регуляції у старших дошкільників експериментальної групи. Таким чином, процес оволодіння психологічним механізмом перетворення в сюжетно-рольовій грі є значущим фактором, що сприяє підвищенню ефективності регуляції поведінки старших дошкільників.

У наступних публікаціях ми розглянемо зміни окремих компонентів регулятивного механізму поведінки старших дошкільників за результатом формувального експерименту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психогімнастика у початковій школі / Упоряд. О. А. Атемасова. – Х. : Вид-во «Ранок», 2010. – 160 с.
2. Петровский В. А. Личность как субъект активности / В. А. Петровский // Психология личности: в 2-х т. – Том 2. – Самара : Издательский Дом «Бахрах», 1999. – С. 467–488.

3. Усик Д. Дослідження факторів та компонентів механізму перетворення в сюжетно-рольовій грі у старших дошкільників / Д. Усик // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка: зб. наук. праць. – Серія: Психологічні науки. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – Вип. 41. – Том 2. – С. 162–165.

4. Усик Д. Розвиток внутрішнього механізму саморегуляції поведінки через залучення дітей до сюжетно – рольової гри і оволодіння ними психологічним механізмом – перетворення / Д. Усик // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. – Вип. 536. – С. 164–171.

5. Хардіна Н. Емоційно-експресивні вправи / Н. Хардіна // Дошкіл. виховання. – 2004. – № 10. – С. 17.

6. Чистякова М. И. Психогимнастика / Под ред. М. И. Буянова. – 2-е изд. – М. : Просвещение : ВЛАДОС, 1995. – 160 с.

7. Шаров А. С. Ограниченный человек: значимость, активность, рефлексия / А. С. Шаров. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2000. – 358 с.

8. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 304 с.

РЕЗЮМЕ

Д. Б. Усик Саморегуляція поведінки у старших дошкільників в сюжетно-рольовій грі.

В статті розглядаються результати превратительного дослідження механізму в процесі формуючого експерименту з допомогою аналізу змін окремих факторів превращення у старших дошкільників. Виявлені результати взаємодії психологічних механізмів сюжетно-рольової гри і саморегуляції поведінки дітей, котора залежить від труднощів ігрової ролі.

Ключевые слова: саморегуляція поведінки, механізм превращення, психокоррекція, ігрова роль, регулятивні процеси.

SUMMARY

D. Usik. Behavior's self regulation of preschool in the role-playing.

In the article it is considered results of converting research mechanism in the process of forming experiment with the help of changes of convert's separate factors in senior schoolchildren. It is found out the results of interaction of psychological mechanisms of plot role play and children's self-regulation which depends of role playing difficulties.

Key words: behavior's self regulation, mechanism of conversion, psycho-correctional, playing role, regulation processes.

УДК 361.53.87

В. В. Шинкаренко,

Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕТНО-ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

У статті визначається сутність понять «етнічна культура», «етно-художня культура» на основі зіставлення, порівняння, узагальнення наукової інформації, аналізується дидактична гра як одна з найбільш ефективних форм активізації навчально-пізнавальної діяльності і формування етно-художньої культури молодших школярів.

Ключові слова: дидактична гра, етно-художня культура, музика, молодші школярі, навчально-пізнавальна діяльність.